

Didaktické pomůcky profesora Stanislava Kulhánka

(28. KVĚTNA 1885 – 16. DUBNA 1970)

Irena VEVERKOVÁ

Připomínat osobnost profesora Stanislava Kulhánka je úkol nelehký. Stanislav Kulhánek nebyl pouze vynikající pedagog, ale také malíř, grafik, knižní grafik a moderně řečeno designér. Zvláště v oblasti grafické tvorby je dodnes světově uznávaným exlibristou, který svými knižními značkami konkuruje na světovém fóru sběratelů exlibris. Kulhánkovy lepty jsou stále předmětem sběratelského zájmu. Nelze zapomínat, že jeho umělecké nadání se promítalo i do jeho pedagogické činnosti.

V našem příspěvku jsme si předsevzali přiblížit Stanislava Kulhánka jako vynikajícího pedagoga, který by mohl, i po více než šedesáti letech, kdy byl definitivně penzionován, sloužit za vzor i dnešním pedagogům.

V krátkosti si připomeňme jeho základní životopisná data. Stanislav Kulhánek se narodil dne 28. května 1885 v Kladně v rodině Dominika Kulhánka, pasíře umělecké litiny a Terezie roz. Kaufmannové, majitelky módního salonu. Oba rodiče projevovali jisté výtvarné nadání, které zdědil i syn. Fakt, že Stanislav vyrůstal spolu se starší sestrou Serafiinou¹ uprostřed světa módy, se velmi pozitivně odrazilo na jeho estetickém citění a v nemalé míře ho tato skutečnost ovlivnila i jako pedagoga.

Po absolvování reálného gymnázia v Praze² se rozhodl studovat pedagogický směr, obor deskriptivní geometrie a výtvarná výchova. Po vykonání maturitní zkoušky se dal zapsat na Umělecko-průmyslovou školu v Praze, kde byl žákem Emanuela Dítěte,³ Jakuba Schikanedera⁴ a Jana Preislera.⁵ Studia dokončil v roce 1909, což však neznamenalo, že záro-

¹ Serafína (1875–1949), provdaná Konopásková.

² V Kladně byla založena reálka až v roce 1900.

³ Emanuel Dítě (1862–1944), malíř, pedagog UMPRUM Praha.

⁴ Jakub Schikaneder (1855–1924), malíř, pedagog UMPRUM Praha.

⁵ Jan Preisler (1872–1918), malíř a grafik, pedagog AVU Praha.

veň ukončil svůj umělecký růst a další sebevzdělávání. Až do vypuknutí války v roce 1914 pravidelně v době letních prázdnin cestoval po Evropě. Jeho cílem bylo seznámit se nejen s obrazy vystavenými v evropských galeriích, jako byla drážďanská galerie či galerie v Louvre, ale nechával se inspirovat i antickou Itálií a architekturou velkých evropských měst.

Přestože pedagogická dráha představovala jakýsi kompromis mezi jeho zájmem o výtvarné umění a solidní existencí, kterou požadovali jeho rodiče, toto povolání ho uspokojovalo a během let mu přineslo i řadu úspěchů. Přesto, že ho umělecký svět přitahoval po celý život, dokázal skloubit svoje zájmy s požadavky rodičů do takové podoby, která následně obohatila jak celou pedagogickou praxi, tak české výtvarné umění, respektive českou grafickou školu.

Vedle zvoleného zaměstnání si našel čas také na vlastní tvorbu. Přesto profesi pedagoga vykonával s pečlivostí sobě vlastní a především s velkou dávkou tvůrčích schopností. Snad právě proto se dokázal vžít do pocitů svých studentů. Jeho názory na výuku výtvarné výchovy a deskriptivní geometrie dodnes nalezneme v řadě odborných časopisů.

Ke zdařilému startu do života pedagoga jistě přispěla půlroční stáž u profesora Aloise Boudy⁶ v Praze, která znamenala celoživotní profesionální inspiraci a jednoznačně ovlivnila jeho přístupy k žákům a výuce. Svoji práci se nesmazatelně zapsal do dějin kladenské reálky, respektive reálného gymnázia, kde působil od roku 1910 do roku 1941, kdy byl poprvé penzionován. V roce 1945 byl reaktivován a vyučoval do června 1948, kdy odešel na trvalý odpočinek.

Jak jsme se již zmínili na předchozích řádcích, vyučoval deskriptivní geometrii a výtvarnou výchovu. Svoje pedagogické zkušenosti i nápady pravidelně publikoval v odborných časopisech.

Během let se stal nejen významným členem pedagogického sboru kladenské reálky, ale jeho práce byla uznávána i na úrovni celorepublikové. Důkazem pro naše tvrzení je jeho zařazení na stránky publikace *Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého*⁷ vydané k desátému výročí vzniku Československé republiky spolu se stručnou charakteristikou zmiňované osoby, kde se mimo jiné píše i o jeho pedagogických zásluhách: „... Jeho články týkající se umělecké výchovy přinesly odborné revue „*Náš směr*“, „*Drobné umění*“ a „*Zprávy sekce malířské*“.“⁸

Nyní se však věnujme Kulhánkovým metodickým pojednáním, která jsou i po létech zajímavá a předávají zkušenosti z výuky výtvarné výchovy a deskriptivní geometrie. Nejednalo se o teoretické didaktické statě, ale jeho příspěvky jsou vždy nabitý znalostmi a pedagogickými nápady, které přináší s sebou praxe, a konkrétními radami přínosnými pro každého pedagoga. Ve zmiňovaných článcích najdeme přímo návod na výrobu vlastních pomůcek, aby žáci pochopili výklad konkrétního učiva.

⁶ Alois Bouda (1867–1934), otec malíře Cyrila Boudy. Během let působil jako profesor kreslení na kladenské reálce, později v Praze na Ústavu pro vzdělávání učitelek a Státní průmyslové škole v Praze. Svoji pedagogickou praxi zakončil jako odborný inspektor na živnostenských školách pokračovacích.

⁷ František, SEKANINA, *Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého*. 1. vydání Umělecké nakladatelství Josefa Zeibrdlicha. Praha 1927

⁸ František, SEKANINA, *Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého*. 1. vydání Umělecké nakladatelství Josefa Zeibrdlicha. Praha 1927, s. 340 a 1028.

Ve stati s názvem Praktické modely k perspektivnímu studiu⁹ autor doporučuje zhotovovat pro výuku perspektivy v deskriptivní geometrii praktické trojrozměrné modely z lepenky. Lepenkové modely hodnotil jako nevhodnější, a to vzhledem k jejich skladnosti a snadné likvidaci. Zároveň upozorňoval na jejich rychlou a dobrou obměnitelnost. Ve zmiňovaném článku nechybí ani popis celé práce. „*Modely jsou rozkládací a dají se velmi snadno zmontovat a upevnit drátěnými svorkami nebo rozpínacími hřebíčky. Svým řešením připomínají moderní budovy soudobé architektury a kreslení podle těchto modelů má být jakousi přípravou k pozdějšímu perspektivnímu studiu podle skutečných budov nebo jiných vhodných architektur.*“¹⁰ Můžeme ještě dodat, že pedagog vyrobil modely staveb, které žáci znali. Ještě po letech identifikujeme rozhlednu Kozova hora a kladenský vodojem.

Dřevěné modely příliš nedoporučoval. Sám o nich psal následovně: „...časem stejně zestárnou a stanou se pak zbytečným balastem ve sbírkách kreslířských.“¹¹ Přesto se ve školním kabinetě dnešního gymnázia dochovaly tři dřevěné modely, které dodnes svědčí o Kulhánkově preciznosti a pedagogickém citu. Všechny modely jsou natolik zajímavé, že přežily veškeré poválečné školské reformy a občas jsou používány při výuce výtvarné výchovy i dnes.

Pokud po létech zalistujeme Kulhánkovými články, žasneme nad jeho pedagogickým citem a schopností vcítit se do myšlení studentů. Nikdy nepředpokládal, že jeho obor musí zaujmout každého žáka a že každý žák byl nadán výtvarným talentem. Veškerá jeho činnost vycházela z předpokladu, co nejlépe využít školní poznatky a dovednosti v běžném životě. Jako pedagog reálky, později reálného gymnázia,¹² vychovával především budoucí posluchače technických směrů. Učil žáky kreslit perspektivu podle představy, což později ocenili především studenti architektury. V článku Perspektivní kreslení z představy¹³ rozebírá možnosti výuky a popisuje svoje vlastní metody, kdy se zamýšlí nad skutečností, zda mají žáci kreslit podle modelu (jak profesor uvádí podle názoru), či podle představy. Při této fázi výuky považoval za jedinou důležitou pomůcku připravenou pedagogem náskres půdorysu fiktivní stavby.

V hodinách výtvarné výchovy přibližoval studentům i techniky používané v reklamě. Protože sám byl aktivní výtvarník, vedl žáky příkladem vlastní práce. Jeho návrhy pak obvykle suplovaly školní pomůcky. Více se dovídáme v článku Silueta ve spojení s písmem¹⁴, kde rozebírá svoje postupy a za pomůcku mu prakticky posloužil „svět kolem nás“. „*V primě volíme pro siluetu námět dětem nejmilejší, totiž zvířátka. Siluetu zvířátka vystříhám, nejlépe z profilu, z černého papíru a nalepím na světlý tvrdý papír. ... Kolem siluety nakreslím hlavní dotyčné přímky, které tvoří obdélník, čtverec, trojúhelník neb jiný obrazec.*“ Po této přípravě pomůcky se žáci snažili vystihnout správnost proporcí základního obrazce, kam vkreslovali příslušný námět. Tato fáze výuky zároveň posloužila jako příprava ke kresbě siluet podle skutečných předmětů.

⁹ Stanislav, KULHÁNEK, *Praktické modely k perspektivnímu studiu*. Československý kreslíř. 1936/37. č. 8. s. 192–193.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

¹² Kladenská reálka byla přeměněna na reálné gymnázium od školního roku 1935/36.

¹³ Stanislav, KULHÁNEK, *Perspektivní kreslení z představy*. Československý kreslíř. 1935/36. č. 6–7, s. 153–155.

¹⁴ Stanislav, KULHÁNEK, *Silueta ve spojení s písmem*. Československý kreslíř. 1933/34. č. 3, s. 62–63.

Mnohé práce představují reklamy pro skutečné kladenské obchodníky. Tak se nejlépe opět prolínala teorie a praxe. Otištěné práce žáků u těchto odborných studií pak dokreslovaly úspěšnost jeho metody.

S přibývajícími léty, kdy ve škole začaly studovat ve větší míře dívky, zaměřil profesor Kulhánek svoji pozornost i na ně a snažil se jim přiblížit nezáživné technické kreslení prostřednictvím výroby stříhů a módních návrhů oděvů. Právě tady zúročil svoje zkušenosti a znalosti z dětství. Nejlépe se to odráží ve stati *Spojme zábavné s užitečným*¹⁵, kde se zabývá problémem individuálního přístupu ke studentům. Ve zmiňované stati napsal: „*Technické kreslení, které jest osnovami předepsáno na reálkách a reálných gymnasiích již od III. třídy, jest pro hochy zajímavou a oblíbenou partií. Ovšem u děvčat, z pochopitelných důvodů, o tento obor kreslení velkého zájmu není a výsledky tu bývají pravidelně dosti neutěšené. Jest proto lépe, spokojíme-li se u děvčat snad jen jedním výkresem tohoto druhu a to s nějakým schematickým nákresem chemického předmětu, s nímž se již po stránce vědecké seznámily, a zatím co hoši pracují na dalších výkresech technických, zaměstnejme dívky raději něčím přiléhavějším a pro ně užitečnějším. ... dívky skizzují podle dobrých lidových výšivek nebo črtají typickou výzdobu lidové keramiky ... nejvíce je baví, dovolím-li jim kreslit návrhy dětských satečků.*“¹⁶ Pro tato děvčata připravil siluetu panenky, kterou si přenesly na papír a následně kreslily své návrhy tužkou nebo perem, které pak kolorovaly. Od sexty pak děvčata mohla kreslit oblečení zahrnující nejen moderní šaty a kostýmy, ale i kroje a masky. Děvčatům dovoľoval, aby kreslila buď podle vlastního nápadu, nebo podle módního časopisu. „*Kreslení tohoto druhu zapadá do rámce kreslení z paměti i podle vzorných předloh, které jest současnými osnovami doporučeno na středních školách.*“¹⁷ Následujícími slovy profesor zdůvodňuje svoje rozhodnutí používat zmiňovanou metodu a jednoduchou pomůcku siluetu postavy. „*Žákyně tu využívají praktického figurálního kreslení, procvičují se zajímavějším způsobem též po technické stránce a mohou tu s výhodou uplatnit i třibiti svůj vkus.*“¹⁸ Je třeba dodat, že Stanislav Kulhánek považoval za nedílnou součást estetického citění jedince i jeho oblečení.

V rámci výtvarné výchovy se nebránil ani tehdy novým formám výtvarného vyjadřování. Programově vedl žáky k fotografování a tuto svoji myšlenku vyjádřil v jednom ze svých článků následovně: „*S uměleckého hlediska měli bychom si všimati fotografie v hodinách kreslení, kam svým výtvarným charakterem patří. ... Nutno poukázati nejdříve na vhodné náměty, na správné umístění motivu do plochy.*“¹⁹ K fotografování vedl žáky systematicky, objasňoval jim hru světla a stínu, podstatu portrétu i dokumentární fotografie. Sám fotografoval a jeho fotografie sloužily zároveň jako pomůcky při vyučování. „*Předkládáním vzorných ukázek dospěje se nejsnadněji k cíli. Nutno poukázati nejdříve na vhodné náměty, na správné umístění motivu do plochy, tj., správné vyvážení vymezené plochy po stránce tónové i plošné. Žáky zabaví též výklad o zajímavém osvětlení motivu a jde-li o snímky figurální, též o vhodném*

¹⁵ Stanislav, KULHÁNEK, *Spojme zábavné s užitečným*. Československý kreslíř. 1937/3.8. č. 7–8, s. 162–165.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Stanislav, KULHÁNEK, *Fotografie ve výtvarné výchově*. Československý kreslíř. 1934/35. č. 6–7, s. 133–136.

*zachycení pohybu.*²⁰ Celé jeho působení směřovalo k jedinému cíli – naučit žáky správně fotografovat nejen technicky, ale i umělecky. Cílem veškerého snažení byla kvalitní fotografie. Vlastní fotografie mu pak sloužily jako jednoduché pomůcky, na které dokázal vyložit všechny požadované problémy. Fotografii zároveň považoval za důležitou při seznamování se s perspektivou, které se dalo dobře mezipředmětově využít pro deskriptivní geometrii. Fotografie se následně mohla použít jako předloha v kreslení dříve, než žáci začali kreslit podle skutečnosti či živého modelu.

Úspěch v práci profesora Kulhánka můžeme přičítat i tomu, že žákům neustále dokazoval význam jejich práce. Jeho výuka nebylo učení pro učení, ale soustavné dokazování významu pro praxi. Jedním z motivů práce byla každoroční soutěž o návrh obálky výroční zprávy školy. Vítěz pak absolvoval celou práci na výrobě příslušné ročenky v tiskárně a jeho jméno bylo uvedeno na přebalu. Zprávy školy se po letech staly nejen významným dokladem o životě školy, ale i dokladem o úrovni studentů a měnících se trendech v úpravě tiskovin.

O Kulhánkově pedagogickém citu hovoří i stať otištěná v ročence ze školního roku 1912/13, kde uvádí důvod reprodukce mnoha prací zúčastněných v soutěži takto: „*Reprodukce odmění původce radostnou hrdostí, ostatním žákům budou vzpruhou k pilné činnosti, všechny pak společně naplní tím větším zájmem a láskou k předmětu.*“²¹

Jako zkušený pedagog dokázal rozpoznat mezi studenty talentované posluchače. Pro české výtvarné umění objevil Ludviku Smrčkovou.²²

Rodné město na profesora Stanislava Kulhánka nezapomnělo. V roce 1992 byla na jeho počest pojmenována jedna z kladenských ulic.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ:

- Stanislav, KULHÁNEK, *Praktické modely k perspektivnímu studiu*. Československý kreslíř. 1936/37. č. 8. s. 192–193
- Stanislav, KULHÁNEK, *Perspektivní kreslení z představy*. Československý kreslíř. 1935/36. č. 6–7, s. 153–155
- Stanislav, KULHÁNEK, *Siluetta ve spojení s písmem*. Československý kreslíř. 1933/34. č. 3, s. 62–63
- Stanislav, KULHÁNEK, *Spojme zábavné s užitečným*. Československý kreslíř. 1937/3.8. č. 7–8, s. 162–165
- Stanislav, KULHÁNEK, *Fotografie ve výtvarné výchově*. Československý kreslíř. 1934/35. č. 6–7, s. 133–136

²⁰ Tamtéž.

²¹ XIV. zpráva reálky v Kladně za školní rok 1912/13. s. 25.

²² Irena, VEVRKOVÁ, *Ludvika Smrčková (1903–1991)*. Slánský obzor, 2003. č. 11 (111), s. 126–133. ISSN 1214-3847.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

- Mirko, KAITZL, *Stanislav Kulhánek; český mistr drobného leptu*. Strojopis. Fotokopie archiv autorky
 - František, SEKANINA, *Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého*. 1. vydání Umělecké nakladatelství Josefa Zeibrdlicha. Praha 1927, s. 340 a 1028
 - Irena, VEVERKOVÁ, *Stanislav Kulhánek*. Muzejní listy; vlastivědný zpravodaj Kladenska a Unhošťska. Okresní muzeum Kladno ve spolupráci se Společností pro ochranu kulturního dědictví 1995, č. 13/14, s. 2–6
-

IRENA VEVERKOVÁ

TEACHING AIDS CREATED BY STANISLAV KULHÁNEK (May 28, 1885 – April 16, 1970)

Stanislav Kulhánek was a teacher of descriptive geometry and drawing at secondary school in Kladno from 1910 to 1941 and from 1945 to 1948. He was an active artist, too, and he left his own work – painting, graphics, various designs. He is world-famous for his exlibris until nowadays. In his pedagogical work he was respectful to his students' personalities, e. g. he brought nearer descriptive geometry to girls letting them to draw dress designs instead of technical drawings.